

Szilágyi Sándor

1827. aug. 30.—1899. jan. 12.

A magyar történetírásnak, a magyar irodalomnak mély gyásza, nagy halottja van: egy félszázad óta lázas serénységgel munkálkodó, soha pihenést nem ismerő, örökifjú munkakedvű és kedélyű, bámúlatosan termékeny, lánglelkű és magasszárnyalású, aranyszívű, egész iskolát teremtő — mesterét, apostolát veszítette el.

Szilágyi Sándor, a mai írói nemzedék közszeretettel és tisztelettel környezett kedves jó „Sándor bácsi“-ja nincs többé. Elköltözött oda, a hol a Bethlenek, Rákóczyak, az ő kedvelt, megdicsőített történeti nagy alakjai évszázadok óta pihennek; itt hagyva reánk örökségül nemzetfentartó dicső szellemüket.

A Magyar Nemzet Története milleniumi kiadásának utolsó kötetét az nap kaptam meg a postán, a melyekben a távíratot, hogy „Sándor bácsi állapota reménytelen, a katasztrófa minden pillanatban várható“.

E nagy munka, e nagy hivatás magasztos önrzete tartotta az évek óta roskadozó gyöngé testben a lelket, a testi élet régóta csak pislogó mécseséhez a szellemi erő adta a világitó anyagot.

Mily bámúlatos szellemi erő volt az! A gyöngé test régen meg volt törve, maga erején felállni sem tudott zsölye-székéből, melyben ülve írt, dolgozott, szerkesztett, intézkedett bámúlatos lelki erővel és frisseséggel az utolsó időkig.

Ennek az energiának, kitartó szívósságnak, magasztos lelkesedésnek igen-igen sokat köszönhet a magyar nemzet s főképp a magyar történetírás, a melynek ő zsenge ifjúkorától fogva lelkes és hivatásos, fáradni és pihenni nem tudó bajnoka, később gondviselészerű vezére volt.

Kolozsvárt született 1827. aug. 30-án. Itt végezte iskoláit a ref. kollegiumban s itt kezdett tanítani, itt lett kanczellista s főkormány-széki fogalmazó gyakornok, nemzetőr és író. Korán belátta, hogy az ő hivatása tollal szolgálni a hazát s ennek történetét.

Atyjától a „Hora világ Erdélyben“ történetírójától örökölte a vénát s a szabadságharcz tüzetől nyerte az első impulzust a történetírásra. Midőn a forradalom vihara zúg, az ő tolla írja annak

történetét: *Forradalmi mozgalmak Bécs—Pest—Kolozsvárt* első, még névtelenül megjelent történeti munkájában, mely még 1848-ban neve alatt is megjelent *Bécs—Pest—Kolozsvári forradalom* (1848. márcz.) cím alatt.

A mozgalmas idők az események góczpontjába Pestre vonzották őt is s itt a Pesti Hirlapnál és Életképeknél mint munkatárs működött, a míg a forradalom árja el nem söpört mindent. Alig zajlottak le azonban a 1848/49-iki nagy események, az ifjú Sz. S. tollat ragad ismét s megírja *A magyar forradalom napjait július elseje után*, a mely 1849. őszén alig két hónap alatt elkelt s a következő évben még két kiadást ért s németül is megjelent (Pest 1850). Ezt követték 1850-ben „*A forradalom férfiai 1848—49-ből*“. Vérrel és tűzzel írott munkák voltak ezek, a forró szenvedély, szeretet és gyűlölet lángja áradtak szét a fehér lapokról. Nem lehetett az még akkor kiforrott történelem (maga sem tekintette később annak s nem szerette, ha emlegették), de igen jellemzők, mint korrajzok, eme viharos évek hangulatának hű visszhangjai.

Lázás tevékenységet fejtett ki ezután is a forradalom emlékeinek megörökítése körül. Névtelenül jelent meg *Görgei és fegyverletétele. Egy honvédtiszt naplójából*. (Pest 1850.) De már következő művét: *Közlemények Erdély Bem előtti s alatti életéből* (1850.) az osztrák kormány elkobozta, ép úgy *Klapka memoire*-jének magyar fordítását.

1850-ben írta még: *A magyar forradalom történetét 1848—49; Magyar nők forradalmi életéből* (elbeszélések és rajzok gyűjteménye); *Tollrajzok az 1848—49-iki magyar hadakból* stb. stb., melyek mind a legolvasottabb művek voltak.

Nagy dolog volt ez akkor, elszánt bátorság s vakmerőség kellett ahhoz abban az időben, midőn statárium alatt állott minden, a mi a forradalomra emlékeztett.

„Ma sem tudom elképzelni, — jegyzi meg egyik kortársa — hogy lehetett 1849. őszén s telén a forradalomról és hőseiről könyveket írni s az akasztófát mégis elkerülni“.

Szilágyi lázas tettvágyát még ez sem elégítette ki. „A könyvek után következtek a folyóiratok: a *Magyar Emléklapok*, *Magyar írók füzetei*, *Röpivek*, *Enyedi album*, *Nők könyve* egymást követték; szédítő merészséggel, mindegyre betiltva, lefoglalva, elkobozva, mindig új bőrben s cízzel jelentek meg, s Sz. Sándornak, a kit mindegyre a rendőrséghez idéztek, hajszála se görbült.¹

Szilágyi Sándornak több volt szabad, mint másnak, mert atyja Sz. Ferencz, a hivatalos „Magyar Hirlap“ szerkesztője, megvédte fiát a hadi törvényszék elé állítástól (a mivel fenyegették) s vissza tudta vonatni, bár nagy nehezen, a fiát Pestről kitiltó rendeletet is.

¹ Szász Károly írja az 1888-ban Szilágyi Sándor nevenapjára általam szerkesztett és kiadott Történelmi Tárbán.

De a kormányval így sem lehetett soká daczolni s Sz. S.-nak el kellett hagynia Pestet. 1852-ben Kecskemétre ment — a mennyiség-tan tanárának. E nem neki való munkakörből hamar kibontakozott s esősnes révpártra jutott, midőn 1853-ban N.-Kőrösre a földrajz és történelem tanszékére hívták meg.

Itt aztán tárt karokkal várta az a szellemi kör, a melyben teljessen föltalálta új otthonát. Itt tanított Arany János, Mentovich Ferencz, Salamon Ferencz, Szabó Károly, Ballagi, itt lakott egy ideig Szilády Áron is, a kikben Sz. S. régi és új barátokat, munkatársakat s szellemi rokonokat talált. Ez akkor egy kis magyar akadémia, történelmi és irodalmi társulat volt, melyben Sz. S. tevékeny lelke folytathatta magasröptű szárnyalását.

A N.-Kőrösön töltött 14 esztendő volt az ő életének legboldogabb kora. A honfi fájdalmat az irodalom művelésébe, a társadalmi élet kedélyességébe temették el: szöttek a szebb jövő szálait, kutatták a multat s a költészet és tudomány vigasztaló balzsamával gyógyígtatták a magok és a nemzet sebeit.

Szilágyi Sándor azonban csak félig volt Kőrösön. Lelke az Alföld rónáiról visszazállt szülőföldjére, a „bérczes kis hazába“ s annak történetébe mélyedve itt avatta föl magát *Erdély történetírójává*. Ebben találta föl eszményképét, élete legfőbb hivatását, melyhez hű maradt végső leheletéig.

Midőn az Akadémia 1858-ban tagjává választja: *Bánffy Dénes kora és megöletése* cz. értekezéssel foglalta el székét. Ezt követi *Erdély irodalom története, különös tekintettel tört. irodalmára* (Bp. Szemle 1858—59. és az Új-Magyar Múzeum 1860. évf.), melyből *Erdélyország története* tekintettel művelődésére cz. két kötetes munkája nőtte ki magát (Pest, 1866.). Itt írta meg *Báthory Gábor* fejedelem történetét (Pest, 1867.), melyben a történelmi igazság fényét deríti e sokat rágalmazott daliás, bár erőszakos fejedelemre. A Rákócziak-kora iránt is itt ébred föl soha el nem enyésző szeretete, melynek első terméke a *Rákócziak-kora Erdélyben* (1868.), melyet később annyi más, élete alkonyán éppen legjelesebb alkotásai követtek: a Rákóczi-triász, a két György és Zsigmond életrajza.

Szűkebb hazája Erdély története ily nagy eredményű munkásság mellett sem foglalta le annyira N.-Kőrösön, hogy ideje ne jusson más téren is maradandót alkotni: a *Török-magyarokori Emlékekből* 9 kötetet szerkesztett és adott ki Szilágyi Áronnal és Salamon Ferenczcel.

Az alkotmányos élet újra éledése Sz. S. előtt újra megnyitotta a fővárost. Br. Eötvös József a közoktatási miniszteriumba titkárnak nevezte ki. A fővárosi légkör aztán még fokozottabb tevékenységre sarkalta, új és új tevékenységi köröket nyitott meg előtte — s viszont nyitott ő is az egész ország előtt.

Közel az orsz. levéltárhoz, hozzájutott annak tört. kincses bányá-

jához, megnyíltak előtte a bécsi eddig titkos levéltárak, Szabó Károly bőven szállította az anyagot a történeti emlékekben még mindig kincses Kolozsvárról. S az 1867-ben megalakult *M.-Történelmi Társulat*, melynek Sz. S. csakhamar mozgató szellemévé vált, kiszállott nyári kirándulásával az ország minden vidékére, felkutatta a vármegyei, városi és családi levéltárakat s a gazdag szellemi zsákmányon kívül fölébresztette mindenfelé a történet iránti érzéket, lelkesedést.

Sz. S. Budán a várban Szalay László szülőházában megtelepedve csak úgy ontotta a történeti munkákat Bethlenekről, Rákócziakról, Lorántffy Zsuzsánáról, Zrínyi Ilonáról stb. melyekben Erdély XVII. sz. történetét át- meg átdolgozta s Oklevéltáraiban gazdag adathalmazzal illusztrálta.

A régi történetíróknak is hosszú sorozatával gazdagította történetirodalmunkat: felkutatta a XVI. sz. jeles történetírójának *Szamosközi Istvánnak* történeti műveit s négy kötetben kiadta, kiadta *Rozsnyai Dávid* az utolsó török deák történeti maradványait is stb.

De Sz. S. szünetlenül alkotó lelkének még az sem volt elég. Át akarta dolgozni az egész erdélyi fejedelemség történetét s megindította az *Erdélyi országgyűlési emlékeket* s ezeket történeti bevezetéssel, magyarázatokkal ellátva kiadatta 1540—1691-ig 20 vaskos kötetben az Akadémia által. Megérte azt az örömet, hogy ebben is teljes egészét adhattott: ott ejtette le a tollat, a hol az erdélyi fejedelemség is megszűnt (1691.), hadd folytassák az utódok ott, a hol már ügyis kevesebb az öröm, több a honfibanat — a gubernium korán.

Ekkora munkahalmaz, ily rengeteg munkásság, egész könyvtárt kitevő eredmény — és Szilágyi Sándornak még ennél is nagyobb, maradandóbb érdemei vannak.

Legnagyobb érdeme, a mi páratlan a magyar irodalom terén: hogy oly iskolát alkotott, annyi és olyan tanítványokat, egy egész történetíró gárdát nevelt, a mely általa biztosította történetírásunk virágzását még egy nemzedéken át.

S még egy mélyreható alkotás: hogy népszerűsítette a magyar történelmet s elterjesztette azt a palotáktól az egyszerű falusi lakokig. A *M. Történelmi Életrajzok* szép formában megírt tanulmányai, gyönyörűen illusztrált kiadásai többet tettek a magyar történelem népszerűsítésére s olvasottá tételére, mint minden azelőtti irodalmi kísérletek.

Kedvezett e gondviselészerű hivatás betöltésére az ő elbűvölő szeretetreméltóságán s ebből származó nagy népszerűségén kívül az ő magános élete is.

A muzsák szolgálatának szentelve egész életét, — családot nem alapított. Háztartását nővére vitte s családja volt az egész írói kör, s „fiai“ a maga nevelte történetíró ifjúság. Thallóczy, Károlyi, Fejérfaltay, e sorok írója, Barabás, Petkó Béla, Schönherr, Áldási Antal voltak egymásután adjutánsai.

A M. Történelmi Társulat kiadványai, a *Századok*, a *Történelmi Tár*, a *M. Tört. Életrajzok* szerkesztése sok munkatársat igényelt: ezek körül, Sz. S. mellett nevededett a mai történetíró nemzedék.

1878-ban a bp. egyetemi könyvtár igazgatójává nevezetvéen ki, még kedvezőbb viszonyok közt, egy gazdag könyvtár gőczpotjából intézhette a magyar történetírás fejlesztését.

S midőn testi ereje nagy betegségek kiállása után lankadni kezdett is, szellemi frissességét, lázas munkakedvét soha sem veszítette el. Városmajori villája, régebben erdélyi s más vidéki kirándulásai, majd az utóbbi években Gastein balzsamos levegője újra megaczelózták s fölfrissítették testi erejét is. Mozgékonyága közmondásos volt.

Végül, hogy nemzetét a milleniumra olyan korszakos művel ajándékozta meg, a mihez fogható arányú nincs irodalmunkban, megszerkesztette vállalkozó munkatársakkal *Magyarország történetét* a legrégibb időtől a legújabbig s olyan fényes illusztrált kiadásban adta ki 10 kötetben 15,000 példányban, a mely magában is biztos záloga a sikernek.

Bizony, bizony, ha valaki: ő alkotott magának — momentum aere perennius.

Az a galambósz fürtű, ragyogó szemű, szép fő, midőn örök álomra lehajlott, elmondhatta volna magáról is, a mivel legjobb barátja necrologját végezte, hogy: „*non omnis moriar!*“

És mi tanítványai, szellemi „fiai“, halóporában is örökké fogjuk áldani azt a jóságos szívet, mely csak szeretni tudott, a mely egy nagy családdá forrasztotta össze azt a gárdát, mely a magyar história szolgálatában az ő vezérlete, a mindnyájunktól forrón szeretett kedves *Sándor bácsi* zászlaja alatt szolgálta a hazát.

Fájdalmunk enyhületét keresve: megtaláljuk azt az ő példája követésében, erényei bámulásában. Őt — bárhogy fájjon is az örök elválás! — nem siratni, de követni kell. Virtutem tuam (ő idézte Ipolyi felett, mi rá alkalmazzuk) neque lugeri, neque plangi fas est!

Szádeczky Lajos.